

Улуу жыл

СОЛОНҖЫ

БАЛДАРДЫҢ ЖУРНАЛЫ

№1-2000 г.

Журугы Е. Ортоңулованын

Күлер ТЕПУКОВ

К Ö Р Û К Т И Н

Андар, куштар, жуулыгар!
Биске келди Жаңы жыл.
Кожондогор, ойногор —
Биске болбос кунукчыл.

Жаңы жылды уткыырга,
Жакшы кожон бисте жок.
Оны бойыс чүмдеерис,
Кайда, башта, койноок.

“До-ре-ми-фа-соль-ля-си” —
Кожонгыстың бу бажы:
Арткан сөстөр табылар,
Кожончылар кожулар.

Кемге керек “ми-фа-соль”,
Кожон чөйөр бисте ол.
Айса болзын “ля” ла “си”,
Кожонгысты улалтсын.

Н. Романенконын журугу

К О Ж О Н Ы

Ой-ла-ла, ой-ла-ла,
Турзын Айу чочыйла.
Болор ого јадарга,
Кыш чыгара уйуктаарга.

Шулмус огош тийиндер,
Кожондогор: “до-ре-ми“.
Удабай ла јас келер,
Кодорыгар көмзөни.

Ой-ла-ла, ой-ла-ла,
Тындайт бисти арка-таш.
Јангарлу сүүнчи ойынла
Јажыркайдыс сеге, кыш.

“До-ре-ми-фа-соль-ля-си” —
Кожонгыстын бу бажы.
Биске келип кожулан,
Кожонгысты чөйишсенг.

Вертолет

В В

Волейбол

Велосипед

Вертолет, вертолет,
Учушка бисти апарзанг.
Бийикке учуп чыгайыс,
Јеристи оноң көрөйис.

Ийт

И и

Икили

Ийик

Ийт неге де үрет,
Икилиниң күүзи угулат.
Ийикке түкти болчоктоп,
Јаанам айылда иштенет.

Койонок до ачы

(алтай чөрчөк)

Көп жылдар мынан озо чет аралда журтаган койон курсак бедиреп, корбо талдар кемирерге, аралдан аралга каза-лап, ман бажында токтой түжүп, уккур-сескир кулактарыла олуй-солый тындайла, ак тепсенди ажыра мантап, одош аралга барарга сананды. Турган жеринен секирип ийди, ак тепсенди ажыра мантады, арал жаказына кире каза-лап, кызылгатту жыраага калыган бойынча, айуга учурады.

Ару өрөкөн ачынып, арсак-корсок тиштерин ырсайтты, кадалгак тырмакту колдорун көдүрип, койонды былча тударга сананды.

Ал-санаазы чыккан койонок айдар сөзүн таппай барды, болчок жүреги борт этти, божогонум бу деп бододы. Ары болуп качар арга койонокто жок болды. Көөркий колун көдүрип, айуга жалынып, ыйлап айдынды:

— Калак-кокый, акабыс өрөкөн, чет агаштын аразынан слерди аярып көрбөй калдым, тегин жерге слерди чочыттым. Бир жаманымды таштагар, кылдый тынымды кыйбагар, калбакча канымды төкпөгөр. Эр-жына элчигер болойын, айлыгарга барып, жалчы болойын.

Айу ачаптанып, койонокты жиирге, кизирт этти:

— Жайгы өйдө боро болуп кубулып жүрер, куулгазынду кулугур. Канча аңдардын жааны болгон аканды канайып көрбөдүн? Эдрекке илинер терен жок, элге берер эдин жок, эрлен-күзен койнонок, эмди менин колымда сени эки чайнап жударым.

Койнонок көөркий коркыды, эп-сүмө табарга чырмайды. Арал жаар көрөөчи болуп, арайдан колын көдүрип, ичкери уулай тудуп, тыркырап, араай айтты:

— Айу өрөкөн, көрзөөр. Туку мылтыкту аңчылар жүргүлери. Бисти адып ийбизин, капшай жажынаактар!

Аңчылар деген сөсти угала, айунын ачабы жылыя берди. Тынын алып жажынарга, жыраа төзи жаар болды.

Койноноктын санаазы жарыды. Жажынарга өңөлөп бараткан айуны ажыра секирип, элес эдип жүре берди.

Айу өрөкөн жыраага кирди. Анча-мын-

ча боло берди, тал-табыш угулбады.

— Койнонок! — деп, айу чала жалтанып кыйгырды.

Койнонок табыш угулбады. Айу өрөңдөйип, ары-бери аяктап, база ла кыйгырды:

— Койнонок!

Эш неме жок болды. Айу өрөкөн туруп чыкты. Эки алтам ичкери басты. Коштой түшкен кош аркадан койноннын омок-седен кожоңы угулды:

То-то, то-то,

Айлым менин аралак,

Адым менин койнонок.

То-то, то-то,

Сүмем менин тилимде,

Ийдем менин будымда,

То-то, то-то...

Койноноктын кожоңын угуп, төгүндөткенин айу билди. Арга жокто аралдан чыкты, арка жаар ууланып басты.

Журуктары А. Тартыковтын.

КИСКЕ

АЙАСТАН ЧЫНАТ

Кайлайт бистин кискебис
Жылу жууркан үстінде.
Угуп жадыс ончобыс —
Кандый жакшы жүректе.

“Потпойлодо чычкандар,
Табыш этпей жүрүгөр.
Эжигерди күрчектеп,
Амыр жадып уйуктагар”.

Кайлайт бистин кискебис,
Кандый жакшы жүректе.
Анчы болгон кискебис
Жылу жууркан үстінде.

журугы С. Дыковтын

БАЛДАРДЫҢ ЧҮМДЕМЕЛДЕРИ

Жакшы ба, "Солонгы"!

Мен сениг эг кичинекей кычыраачыг.
Баштапкы класста үренип жадым. Ончо
букваларды үренип алзам, сениг бичимел-
деринди ончозын кычырарым. Онын учун
быжыл энем "Солонгыны" меге бичидип
берген. Эмди жаңы, 2000 жылда сенин ке-
леринди энчикпей сакыйдым. Мен 4
жаштудан бери жураарыла илбиркеп, бош
ло ой болзо, ан-куштар жураидым.

Эзенимге, саал сөктү
Айсур Чалчиков, Лазулу журт.

МЕНИГ ИЙДИМ

Менин ийдимниг ады Пальма.
Школго барзам, мениле кожо
барат, же школго жетпей, кайра
жана берет. Ненин учун десе
кезик уулдар ийтле урушкылайт.
А Пальма ондыларды суубес.
Школдон келзем, келдорымды,
жүзимди жалап, жалакай косториде
меге корот. "Кандый темдектер
алдын" — деп, сурап тургандын.

Пальма менин эг жуук ла кару
нокорим.

Урсула Тайтыкова.

"Алтайлар", Сүмер Уханов, 5-чи кл.

ЖАҢЫ ЖЫЛ

Жаңы жылдын байрамын
Ончо балдар сакын жат
Чиби жараш кийилин
Онын учун кийип жат.
Айылдап келген чибиге
Сүүнчи бис сыйлайдыс,
Келер жылда түней ле
Жакшы бөлөр деп бүдөдис.

Карыш Чибилков

"Куш", Алтынай Ойношева, 9 жашту

Журугы С. Дыккогыт

УЛУУ 2000 ЫЛ

ЯНВАРЬ

Пн	3 10 17 24 31
Вт	4 11 18 25
Ср	5 12 19 26
Чт	6 13 20 27
Пт	7 14 21 28
Сб	1 8 15 22 29
Вс	2 9 16 23 30

ФЕВРАЛЬ

Пн	7 14 21 28
Вт	1 8 15 22 29
Ср	2 9 16 23
Чт	3 10 17 24
Пт	4 11 18 25
Сб	5 12 19 26
Вс	6 13 20 27

МАРТ

Пн	6 13 20 27
Вт	7 14 21 28
Ср	1 8 15 22 29
Чт	2 9 16 23 30
Пт	3 10 17 24 31
Сб	4 11 18 25
Вс	5 12 19 26

АПРЕЛЬ

Пн	3 10 17 24
Вт	4 11 18 25
Ср	5 12 19 26
Чт	6 13 20 27
Пт	7 14 21 28
Сб	1 8 15 22 29
Вс	2 9 16 23 30

МАЙ

Пн	1 8 15 22 29
Вт	2 9 16 23 30
Ср	3 10 17 24 31
Чт	4 11 18 25
Пт	5 12 19 26
Сб	6 13 20 27
Вс	7 14 21 28

ИЮНЬ

Пн	5 12 19 26
Вт	6 13 20 27
Ср	7 14 21 28
Чт	1 8 15 22 29
Пт	2 9 16 23 30
Сб	3 10 17 24
Вс	4 11 18 25

ИЮЛЬ

Пн	3 10 17 24 31
Вт	4 11 18 25
Ср	5 12 19 26
Чт	6 13 20 27
Пт	7 14 21 28
Сб	1 8 15 22 29
Вс	2 9 16 23 30

АВГУСТ

Пн	7 14 21 28
Вт	1 8 15 22 29
Ср	2 9 16 23 30
Чт	3 10 17 24 31
Пт	4 11 18 25
Сб	5 12 19 26
Вс	6 13 20 27

СЕНТЯБРЬ

Пн	4 11 18 25
Вт	5 12 19 26
Ср	6 13 20 27
Чт	7 14 21 28
Пт	1 8 15 22 29
Сб	2 9 16 23 30
Вс	3 10 17 24

ОКТАБРЬ

Пн	2 9 16 23 30
Вт	3 10 17 24 31
Ср	4 11 18 25
Чт	5 12 19 26
Пт	6 13 20 27
Сб	7 14 21 28
Вс	1 8 15 22 29

НОЯБРЬ

Пн	6 13 20 27
Вт	7 14 21 28
Ср	1 8 15 22 29
Чт	2 9 16 23 30
Пт	3 10 17 24
Сб	4 11 18 25
Вс	5 12 19 26

ДЕКАБРЬ

Пн	4 11 18 25
Вт	5 12 19 26
Ср	6 13 20 27
Чт	7 14 21 28
Пт	1 8 15 22 29
Сб	2 9 16 23 30
Вс	3 10 17 24 31

АЛТАЙДЫҢ БАЙЫ

Кижиге жүрүмүндө эң ле тыг Алтайын байлазын деп, Алтай-Кудай алкаган. Алтай-Кудай кижини Алтайын байлап, баалап, адазы кире тооп, энези чилеп сүүп, ого мүргүп, оноң алкыш-бийан сурап, аң-кужын, агаш-тажын кичееп жүрзин, керектү тужында аң-кужын өлтүрүп жизин, өлөң-чөбин үзүп, азыранып жүрзин деп жайаган.

Оның учун Алтайыста кажы ла кижининг үлүзи бар.

Алтай кижиге жаантайын Кудай салган салымын жүретен. Айлу-Күндү Алтайын, божогон кийинде жажын-чакка мөнжүзин артыратан. Үргүлжик Алтайын, ач-үрени журтайтан эржинелү Алтайын байлап, чеберлеп жүрер жанду.

Учуры жок аң-куш өлтүрбес, керектү кеминен ашпас, амадабай агаш-тажын сындырбас, кеспес, үребес.

Агын сууларын быжарзытпас, керектүзин Алтай-Кудайынан сурап, алкыш-бийанду алар.

Алтай ээлү.

Алтайдын ээзи ак чырайлу үй кижиге, жаан жашту эр кижиге эмезе ак жылан ла оноң до өскө болуп көрүнөр.

Алтайдын ээзине кижиге бу да жерде, түш те жеринде туштаар. Ол тегин көрүнбес: жакшыны да, жаманды да белгелеп көрүнөр.

Жакшыга көрүнзе: кызаланду тушта кандый бир учурлу сөс, эп-сүме айдар; кижиге угын уалалтып болбой, кызылып жүргенде, ого баланын су-кудын, ырыс-кежигин берерге, болужарга амадаар; аштап жүргенге үлүзин берерге көрүнөр.

КӨБӨЛӨКТӨР

УЧУП JYРГЕН ЧЕЧЕКТЕР

Шак ла мындый тундеш-тируни жангыс ла көбөлөктөр керегинде айдар керек. Чын-

кам көбөлөк

дап та, көбөлөк жокко жайгы жалаңдар кандый да он жок, кунукчыл деп билдирер. Көбөлөктин жайым ла телкем учужын аяктап турзан, көксине жеңил санаалар, санаакүүнүн ару-ару боло бергендий болор. Олордын кейде ойноп, чечектерге эрке конуп,

ак-көбөлөк

оныла жажу шымыранып куучындашканы — айдылбаган кожон, көрүнбеген сүүнчи.

Көбөлөктөрдүн канаттарында мундар башка будуктарла жураган журуктар кайдан келген болотон? Көрөр болзо, кажы ла журук көбөлөктин кайда туулганынын, неге учурлу

жүргениниң јарт кереечизи.

Балдар, ајарынкай болзоор бу јараштын учурын ачатан јолдор слерге ачык.

Көбөлөк — ол бастыра бар көбөлөктөрдүн текши ады. Је кажы ла башка көбөлөк бойы башка атту. Бодобогор, балдар, бистин алтай тилде көбөлөктөрдө ат јок болор деп. Јок ло туру. Алтай кижии јажын-чакка ар-бүткенле тудуш. Онын да учун кажы ла

кан-јуракай

көбөлөкти бойына келиштире тегиндү адабаган эмей. Уксаар да, ай-балкы, күн-балкы, кан-јуракай, жебелектин жеерен ат, ак-көбөлөк, манжы куш, керел-

балкашчы

сары, торо ат, балкашчы, алдаачы эмезе коңыр ат, үзүт күйе, көк-буурыл, кам көбөлөк лө оноң до өскөлөри.

Балдар, көбөлөктөрдүн аттарын јаандардан угуп, биске

керел-сары

бичигер.

Көбөлөктөр јер үстине 100 миллион јыл кайра табылган. Бастыра 140-нең ажыра башка-башка бүдүмдү көбөлөктөр

јеерен ат

бар.

Шелкопряд — торко учук берип турган көбөлөк. Канадында журук жок көбөлөктөр база бар (шиканат).

Көбөлөктөрдүн курсагы — чечектердин јулук-чыгы.

Ч. Барсукованын журугы

ак-көбөлөк — капустаница, балкашчы — голубянка, керел-сары — махаон, кан-јуракай — аполлон, жеерен ат — адмирал, кам көбөлөк — павлиний глаз

ТАЛБАК-КУЛАКТЫН УРОКТОРЫ

ТАБЫШ

КАНЧА БАШ?

Желбеген комыдайт,
Ыйлап куучындайт:

— Эки бажым нени де этпейт,
Уйкунан өскө нени де көрбөйт.
Бир бажым жаантайын кожондойт,
Бир бажым каткырып божобойт.
Акыр, балдар, меге болушсаар, —
База канча баш менде бар?

КАРУ БАЛДАР!

Мен —
Талбак-Кулак ла Кар-
Кысчак сондоп то
болзо, айылдап келдис.
Канайдар, бир канча
шылтактардан улам
"Солонгы" ойинде
чыкпай турганда.
Эмди слерди ченеп
көрөли!

КАКТАР

КАНДЫЙ АН?

Мен — казыр ан,
Же К таныкты кожоло,
Башка кийип алыгар.
Р таныкты Л-га сольза,
Кандый сости табараар?

Мен — тайганын ээзи.
Тескери мени кычырзаар,
Ан-куштын айыл-журты.

КАНДЫЙ ТАНЫК?

Чайда бар,
Чойдо жок.
Амырда ол бажында
Сулада дезде учында.
Айанада ол үчү.

ЭМДИ БИР ЭМЕШ ОЙНОП ИЙЕЛИ

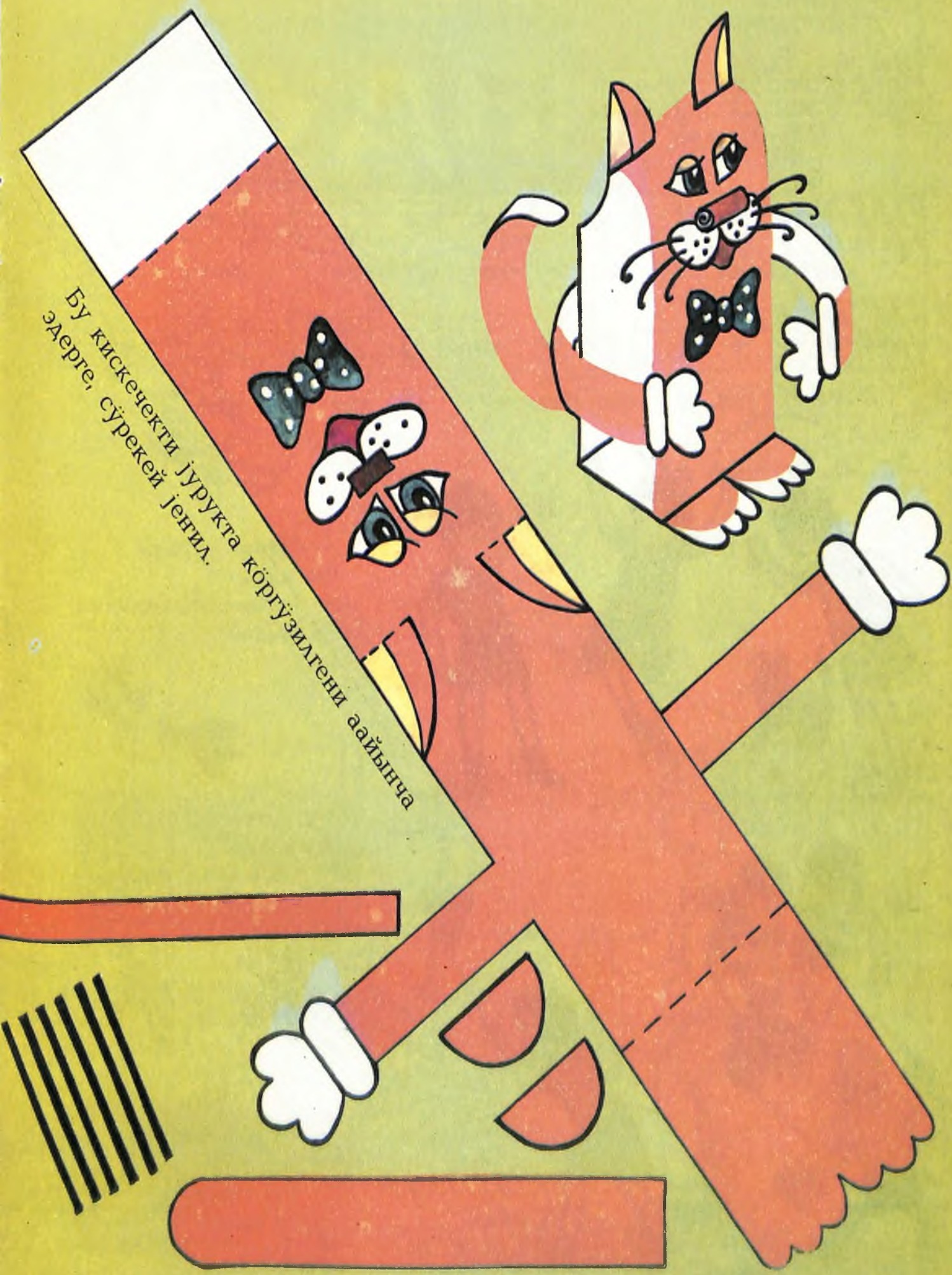

Бу ойынды он до бала ойноор аргалу.
Ойинга ак халат эмезе бос керек.

Ойин: Балдар бойлорынын ортозынан
Соок-Таадак талдап, оног качар учурлу.
Соок-Таадак балдарды сүрүжип жеделе, ологро
колыла тийип, "тогырып" ийер керек.
"Тонгон" балдар жүгүрбей токтоп, колдорын
бош салып ийер. Соок-Таадак ончо балдарды
"тогырып" салза, ойин божойт. Оног ойто
ло жаңы Соок-Таадак талдап, ойынды
улалтарга жараар.

ЭТСЕН — ЭДИЛЕР

Бу кискечекти журукта көргүзүлгени айыынча
эдерге, сүрекей женил.

Сүүнчи, сүүнчи, сен кайда?

КӨДҮРИНИЛҮ

сөстөри Күлөр Тенуковтын

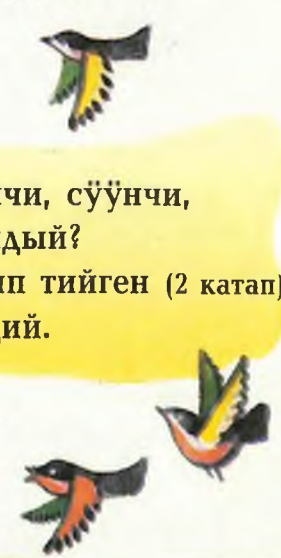
күүзи В. Хохолковтын

Музыкальная партитура в нотном стане с клавиатурными обозначениями (D, em, A7, G) и текстом песни на киргизском языке.

СҮ - ҮН - ЧИ, СҮ - ҮН - ЧИ, сен кан - дый? Ча -
 лып тий - ген, ча - лып тий - ген бу күн - дий, ча -
 лып тий - ген, ча - лып тий - ген бу күн - дий.

— Сүүнчи, сүүнчи,
 Сен кандый?
 — Чалып тийген (2 катап)
 Бу күндий.

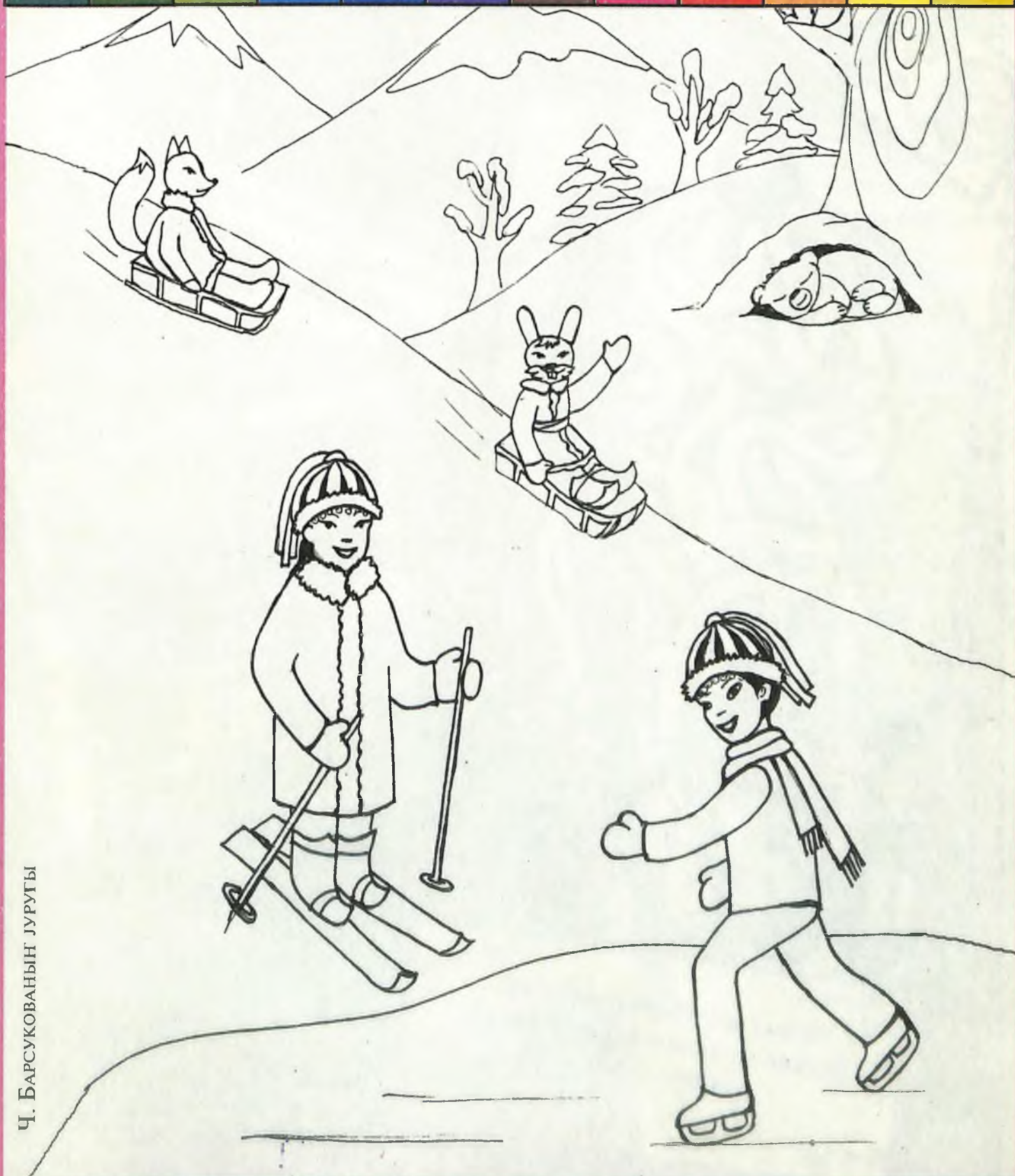

— Сүүнчи, сүүнчи,
 Сен кайда?
 Мен мында ла, (2 катап)
 Јанаарда.

Сүүнчи, сүүнчи
 Бар тушта
 Бис ойноорыс
 Бу түште.

БУДЫҒАР

Ч. БАРСУКОВАНЫҢ ЖУРУТЫ

ОҖЫНАРА

Күркүрөп түшкөн көчкөни
балдар ла койночко тийгиспей,
туура эдигер!

Сол жанында жүрукты түңгейлеп,
коштойына журагар.

Жаан банкада толтыра суу, эки
кичинек банка куру. Кажы ла
банкада теп-теп, бир литрден
суу болзын деп, эдер
арганы табыгар.

“СОЛОНҒЫ” 1-2000

алтай тилдү
болчомдорго чыгып турган
журнал

Төзөөчилери:
Алтай Республиканын
Башкарузы
ла “СолонҒы” журналдын
өмөлиги

Баш редакторы — К. Тепуков.
Баш журукчызы —
Ч. Барсукова.
Акча-манат ла таркадары
аайынча —
Е. Тозыякова.

Журнал 1990 жылдын
сыгын айында чыгып
баштаган.

Бистин суруу:
Горно-Алтайск кала,
Чорос-Гуркиннин оромы, 38.
тел: 2- 52-97
эл. почта: solony@mail.gorny.ru

Ийилген материалдар
шинжүленбейт ле
ойто кайра
јандырылбайт.

Журнал Г-01433
тагмала темдектелген.

Кепке базылганы
01.06.1999 ј.
Чаазыны офсет.
Кеби 84x108/16
тиражы 3000экз.

Баазы јайым.

Көк тегеликти он јаныдөөн (частын
јолыла) айландырза, арткан тегеликтер
кажы јаны јаар айланар?

Сурак темдектин ордына кандый
јуруктар тургузарын?

“ЖААН-ЖАЛАМАН БАЖЫНДАГЫ АРЖАН” И. Папыевтин фотожуругу